

iskola fenntartására juttatott adományokat. Amikor 1872-ben a kollégium életét újra szabályozták és a „coetus” kezéből kivették az anyagi ügyek intézését, a tisztségviselőket pedig nem választották, hanem kinevezték, az önkormányzati élet gyakorlatilag megszűnt.

Szabó József Bessenyei György filozófiai, pedagógiai és kultúrpolitikai nézetei c. tanulmányában arra törekedett, hogy tartalmilag összefoglalja, rendszerezze és a materialista történelemszemlélet alapján értékelje *Bessenyeinek* a magyar nyelv és közművelődés érdekében kifejtett tevékenységét. A magyar nyelv és művelődés érdekében folytatott harcban *Bessenyei* szerepét kiemelkedőnek tartja, ugyanakkor kimutatja, hogy a mozgalom visszanyúlik a XVIII. század első évtizedeire, de arra is utal, hogy megtermékenyítő hatása a reformkorban teljesebbé válik. Történeti szerepének értékelése szempontjából különösen is kiemeli szerepét a felvilágosodás szellemének bátor vállalásában, a nemzet fogalmának a nép egészére való kiterjesztésében, nem utolsósorban pedig küzdelmét egy demokratikusabb szellem-től áthatott nevelési és oktatási rendszer érdekében.

A kötet záró tanulmánya *Tóth Imre* és *Horgosi Ödön* munkája, címe: *F. J. Buszjelev nyelvészeti és módszertani öröksége*. Két okból esett Buszjelevre választásuk. Mindenekelőtt azért, mert mint a XIX. század kiemelkedő orosz filológusa és metodikusa megteremtette az orosz anyanyelvi oktatás módszertanát, másfelől mert nyelvtanítási elvei, gondolatai a nyelvoktatásban ma is hasznosíthatók. Az a szellemi örökség, amelyet a tanulmány bemutat, elég gazdag ahhoz, hogy megérdemlje pedagógusaink figyelmét.

A kötet egészét értékelve ki kell emelnünk mindenekelőtt a szerkesztésben megnyilvánuló céltudatosságot, s irógardájának azt a törekvését, hogy mondanivalójukat a nevelés-oktatás élő gyakorlatának szánták.

SOMOS LAJOS

JAN SZCZEPAŃSKI: REFLEKSJE NAD OŚWIATĄ

Gondolatok az oktatásügyről

Varsó, 1973. Państwowy Instytut Wydawniczy. 203 oldal

Jan *Szczepański* (szül. 1913) szociológus, az 1966–1970-es években a Nemzetközi Szociológiai Társaság elnöke, a Lengyel Tudományos Akadémia alelnöke.

Írányítja a Lengyel Népköztársaság társadalmi struktúrájában végbemenő változásokra vonatkozó szociológiai kutatásokat. Az 1971-ben „Beszámoló az oktatásügy helyzetéről Lengyelországban” című tanulmány előkészítésére létrehívott Szakértő Bizottság elnöke, és a reform-munkálatok vezetője. Jelen könyvében a lengyel tudós több évi vizsgálatainak és elgondolásainak folyamán keletkezett értekezéseinek válogatását bocsátja közre. Rámutat a jelenlegi lengyel iskolaügy hiányosságainak okaira, elemzi az iskolarendszer kapcsolatainak sokrétűségét a társadalmi élet egészével, és kívánja a rendszer megváltoztatását a társadalmi fejlődés általános céljaival szoros kapcsolatban. Mint kifejti, igaz, hogy „a köztársaságok olyanok lesznek, amilyen az ifjúság nevelése” – de az is igaz, amint erről a könyv beszél –, hogy „olyan lesz az ifjúság nevelése, amilyen a köztársaság”. A kötet 25 kisebb-nagyobb értekezését, amelyek mind az oktatásügyvel kapcsolatosak, nem részletezzük behatóbban. Néhány cím meggyőző arról, hogy Jan *Szczepański* elsősorban az oktatásügy és a társadalom kapcsolatát vizsgálja, például „Az oktatási folyamat társadalmi-gazdasági meghatározói”, „A mai ember nevelésének problémái”, „A család és az iskolaügy tökéletesítése”, „A permanens képzés” stb. Részletebben bemutatjuk azonban „*A mai oktatásügy lehetőségei*” és „*Az oktatási rendszer általános problémái Lengyelországban*” c. tanulmányait.

A lengyel szemj az iskolareformról szóló törvényt 1973. október 13-án, a Nemzeti Nevelési Bizottság megalakulásának 200. évfordulóján fogadta el, ragaszkodva annak haladó hagyományaihoz. A képviselők hangsúlyozták, hogy a nemzet jövőjének alapja a jól meggondolt iskolareform. A törvény elfogadása előtt a képviselőválasztások alkalmával felmérték az állampolgárok iskolai végzettségét; 22,3 millió szavazásra jogosult közül 670 ezer állampolgárnak volt felsőfokú képzettsége, s 350 ezren folytatták főiskolai tanulmányaikat. Tehát a közeljövőben 1 milliónál többen fognak rendelkezni fő-

iskolai végzettséggel. Középiscolát végeztek 3,4 millióan, s végezni fognak rövid időn belül 720 ezren. Általános iskolai végzettséggel rendelkezik 8,4 millió egyén. *A választók egyharmada azonban nem végezte el az általános iskolát, s közöttük elég sokan vannak 18–20 éves fiatalok is. Ezek dolgoznak a népgazdaságban, de politikailag „analfabéták”. 1970-ben ezer dolgozó közül 383-nak nem volt képesítése.*

Lengyelország gazdasági életének és oktatási rendszerének korszerűsítése elsősorban *a gazdasági élet fellendülését gátló tényezők elhárításától függ.* Egyesek az oktatásügy korszerűsítését a számítógépek, a modern technika, az audiovizuális eszközök, a zárt televízió alkalmazásától várják, de ehhez szükséges, hogy a tanuló bizonyos színvonalon álljon ezeknek a befogadására. Azoknak, akik nem végezték el az általános iskolát, 75%-a nem érti a televízió adásait, az újságokat és folyóiratokat. E helyzet megváltoztatása csakis az oktatásügy korszerűsítésével lehetséges. Nyugtalanító a szakoktatásban annak hosszú időtartama, a tanulók véletlenszerű kiválasztása, a lemorzsolódás magas százaléka, és a nem a tanult szakmában dolgozók nagy száma. Az újonnan alakult általánosan képző középiskoláknak nincs kellő felszerelésük, könyvtárak, megfelelő tanári karuk, s ez a helyzet az új főiskoláknál is. Az országon belül hiányzik a kapcsolat az iskolák és a tudományos intézetek között. A jövő feladatainak első szakasza: a 70-es években le kell győzni az elmaradottságot, a második szakasz: a 80-as években következhet az oktatásügy alapvető reformja.

A „reform” elnevezés meglehetősen lejáratta magát többszöri elhamarkodottságával. Ezért nagyon meg kell fontolni mind az „ad hoc” bevezetett változtatásokat, mind az alapvető, perspektivikus, hosszúlejtű reformokat. A tervezett reformoknak elsősorban *a társadalomtudományokon kell alapulniok* ezek fejlődése azonban elmaradott. A reform végleges bevezetése előtt kutatásokat kell végezni a pedagógia, nevelés-szociológia, a pszichológia és az oktatás gazdaságossága köréből. A kutató-intézetek száma is meglehetősen kevés. Ki kell fejleszteni az oktatási segédeszközök, audiovizuális készülékek, felszerelések gyártásának iparát is. Régebben az oktatás korszerűségét az új elméletek és a korszerű nevelésfilozófia döntötte el, ma a technika határozza meg, amely az egész társadalom már létező műszaki, tudományos és intellektuális kultúrájának alapján születik.

A másik tanulmány *a lengyel oktatásügy általános problémáival* foglalkozik. A Szakértő Bizottság megalakulása a lengyel oktatásügy helyzetéről szóló beszámoló elkészítésére megnövelte az érdeklődést a lengyel nemzet jövőjének eme fontos területe iránt. Ez érthető, mert az oktatási rendszer majdnem 8,5 millió tanuló gyermekre, fiatalra és felnőttre terjed ki. Minden családban is legalább két személy (a szülők) érdekeltek ebben, s ezért a nemzet óriási része kíséri figyelemmel az oktatásügy fejlődésének kérdéseit. A műszaki-tudományos forradalom előrehaladása is megkívánja, hogy az oktatásügy megfeleljen az ebből fakadó feladatoknak. Az oktatási rendszerrel mindig kapcsolatos volt a kormány ideológiai és politikai ébersége. A mai lengyel oktatásügyi rendszerrel azonban az egész társadalom elégedetlen.

Szűkebb jelentésben *oktatásügyi rendszeren* az iskolarendszert értjük, az óvodától kezdve a diploma megszerzése utáni tanulmányokig; tágabb értelemben pedig mindazokat az intézményeket, csoportokat, szervezeteket és berendezéseket, amelyekben keresztül a tudományos ismeretek, ideológiai értékrendszerek, a személyiség példaképei – tehát az oktatási és nevelési elemek – a társadalomhoz eljutnak. Az egész oktatási rendszer koncepciója elfogadja, hogy a leendő állampolgárok formálása nemcsak a pedagógusok által szándékoltnál nevelési folyamat során megy végbe, hanem az egész társadalmi környezet befolyása alatt. Az oktatási rendszer fogalma *tágabb értelemben nem vehető szervezett rendszernek*, mert az egyedüli kapcsolat, amely ennek a rendszernek elemeit összeköti, az annak nagyon különböző hatásainak alávettét *egyén*. Nagyjából két keret közé sorolhatók az egyénre ható elemek: a nemzeti kultúra, annak értékei, szimbólumai és példaképei, valamint az állam politikai, adminisztrációs, szociális és gazdasági, az állam által irányított intézményei.

Az *egyén* életét befolyásolja már születés előtti környezete, a szülők, azok egészségi állapota, káros szenvedélyei. A szellemi és testi fogyatékos gyermekek számának emelkedése nyugtalanító jelenség napjainkban.

Az ember fejlődési szakaszai szerint megkülönböztetjük a csecsemőkort, kisgyermekkor, gyermekkor és ifjúságot, a hivatásbeli tevékenységet és az öregséget.

A csecsemő főleg a család, esetleg a bölcsőde befolyása alatt áll. A családot azonban jobban kellene irányítani az egészségügyi és gondozói intézményeknek. A kisgyermek nevelésében jelentős szerepe van már az állam által irányított óvodának. Ehhez járul a gyermekkel egykorúaknak a hatása és a

lakóhely környezetének a befolyása. A gyermekkorban a tanuló az iskola és a család befolyása alatt áll. Megismerkedik a könyvek és folyóiratok világával, kapcsolatot talál a kulturális intézményekkel, a klubbal, a tömegkommunikációs eszközökkel. Erősödik az egykorúak hatása is. Az ifjúkorban bekerül az általánosan képző vagy szakközépiskolába, gyakorlatokra jár, táborba megy, ifjúsági szervezetekben fejti ki tevékenységét, vagy szakmunkásképző iskolába kerül.

Az ifjúság második szakasza a középiskola befejezésével vagy a szakmunkásképző iskola elvégzésével kezdődik, amikor az ifjú főiskolára vagy munkahelyre jut. Itt a főiskola és környezetének, a tudományos kutatóintézeteknek hatása érvényesül, s folytatják befolyásukat az ifjúsági szervezetek, a katonaság, s belép a politikai-társadalmi szervezetek hatása. A munkahely is új környezetet jelent.

A következő szakasz a leghosszabb időszak, a szakmai tevékenység kora, az életben való aktív részvétel időszaka. Ekkor fellép a permanens képzés szüksége, a tudományos-műszaki forradalom vívmányai tudásának állandó felfrissítésére, kiegészítésére kényszerítik, különböző tanfolyamokon vesz részt. Így az oktatásügy egész rendszerének elemzésében figyelembe kell venni a továbbképzést és más képzési folyamatokat. Ezt elősegítik a család, a tömegkommunikációs eszközök, a továbbképzési és szakmai tökéletesítési intézmények, valamint a permanens képzés (kiépülőben levő) intézménye, a szakszervezetek, a társadalmi és politikai intézmények s a szabad idő eltöltésének különféle intézményei és berendezései.

Az öregkorban ismét jelentkeznek a speciális gondozási intézmények, a család és a kulturális intézmények.

Mindezeket az oktatás rendszerébe tartozó intézményeket a következő négy csoportba lehet sorolni: *iskolai, iskolán kívüli, családi, iskola utáni oktatás-nevelés.*

Az egyén a családban tanulja meg a nyelvet, a társadalmi magatartást, a szülők néha nevelői szaktudással is rendelkeznek. Ez a nevelés azonban gyakran spontán módon nyilvánul meg. Az egykorúak nevelési hatása a szórakozási, pajtási és játékos megnyilatkozások mellett csak mellékes. Az ifjúsági szervezetek nevelési funkciót is betöltenek, de fő szerepük az ideológiai és politikai formálásban van, míg a munkahelyek feladata gazdasági, műszaki és szervezési. Az oktatási rendszer egyes részei közvetlenül irányíthatók az állam által, mint az iskolaügy, katonaság, tömegkommunikációs eszközök, mások közvetve, mint a család vagy a vallási szervezetek. A legfontosabb probléma ezek összhangba hozása, az iskolareformot előkészítő Szakértő Bizottságnak éppen ez a fő feladata. Az üzemeknek nem szabad tönkretenniük az iskola nevelő hatását a munka rossz megszervezése által. Kulcskérdés az oktatás és nevelés egységes, következetes és közös doktrínájának megtalálása az állam közvetlen vagy közvetett beavatkozása alá tartozó intézmények számára. Valamennyi oktatási-nevelési alrendszer közül az iskola játssza a legjelentősebb szerepet, mert a többieknek nincs következetes programja, s az előbbinek központi irányítása van.

Szczepański professzor ezután röviden vázolja a felsorolt nevelési alrendszerek jellemző vonását és funkcióját. Szerinte az óvodai nevelés terén nagyon fontos a szülőkkel való együttműködés, és ezért instrukciót kell kiadni számukra. Az iskolai alrendszer a legharmonikusabb és legjobbban rendezett, az ifjúsági szervezeteket is beleértve. A tömegkommunikációs téren (rádió, televízió, sajtó, képes magazinok) távolról sincs harmónia.

Az iskolarendszer és a kulturális intézmények szétválasztása következményekkel jár az oktatásügy egész rendszerére. Itt fontos aláhúzni a könyvtárak és könyvek szerepét. Ez az iskolaügy szerves része, s mégis más szakminisztérium alá tartozik.

Az iskola és a katonaság közti kapcsolat világos: tanult emberek nélkül nem létezhet korszerű hadsereg. A Szakértő Bizottság véleménye szerint ezt a kérdést is behatóbban kell vizsgálni.

Az iskolarendszer és a kutatási rendszer viszonylatában főleg a pedagógiai kutatások és a felső-oktatási problémák megoldása terén van még sok tennivaló. Az iskolarendszer és az üzem viszonylatában elsősorban a szakoktatás kérdését kell megoldani. Az iskola nem készíthet elő teljes mértékben olyan műszaki feladatok megoldására, amelyekre az üzemeknek szükségük van.

Az iskolarendszer és a helyi környezet kapcsolata a közösségi élet, a társas, elvtársi, baráti, kollegális élet valamennyi nem formális kapcsolata is jelentős szerepet játszik az élet különböző szakaszaiban. Ezeknek a problémáknak a megoldását is az iskolarendszernek kellene irányítania.

A mai iskolarendszer helyét az egész oktatási rendszerben annak más lánczemeivel való közvetett és közvetlen kapcsolatai jelölik ki. Ezeknek elemzése biztosíthatja az ésszerű és hatékony oktatási politikát.

Az iskolaügy szervezésénél annak koncepciójánál elsősorban a tanterveket kell figyelembe venni. Ehhez tudományos kutatásokra van szükség, nem elegendő a hagyományok tisztelete. Fel kell használni a pszichológia eredményeit és a szociológia segítségét. A tantervekkel kapcsolatos az oktatás korszerűsítése, didaktikai módszerek és technikák felhasználása. Fontos kérdés a megfelelő pedagógusképzés, és számukra a megélhetési viszonyok megkönnyítése.

Komoly problémát jelent a gyógypedagógiai iskolák kellő felszerelése és oktató-nevelő munkájának korszerűsítése. Meg kell találni továbbá az államigazgatás és a helyi szervek megfelelő kapcsolatát az iskolaügy terén is. Jó tankönyveket kell kiadni, mert sokszor az egyetemi professzorok által írt könyveket a tanárok sem értik. Az iskolai testnevelés és sport kérdése sem elhanyagolható, *Szczepański* professzor azzal zárja könyvét, hogy mindezeket a kérdéseket kellően meg kell vizsgálni az iskolareform előkészítése során.

BESNYŐ MIKLÓS